

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ДЕПЧИНСЬКА ІВЕТТА АТТІЛІВНА

УДК 371.(477.87) „1919/1939”

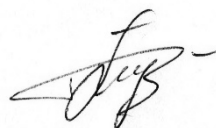
**РОЗВИТОК ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ
НА ЗАКАРПАТТІ В ПЕРІОД 1919–1939 РР.**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Рівне – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент
ОПАЧКО Магдалина Василівна,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
ЖОРОВА Ірина Ярославівна,
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»,
перший проректор;

кандидат педагогічних наук
МИШКАРЬОВА Світлана Володимирівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
доцент кафедри педагогіки, освітнього
менеджменту та соціальної роботи.

Захист відбудеться 25 червня 2019 року об 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 47.053.01 у Рівненському державному гуманітарному університеті за адресою: 33000, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Рівненського державного гуманітарного університету (33000, м. Рівне, вул. Пластова, 31).

Автореферат розіслано 24 травня 2019 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. А. Гудовсек

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Реформи в сфері шкільної гуманітарної освіти пов'язані з орієнтацією суспільства на євроінтеграційні процеси та відзначаються спрямованістю на розвиток духовності особистості, систему її цінностей у контексті загальнолюдського та національного. Йдеться про переоцінювання місця та ролі гуманітарного знання в системі загальної середньої освіти та розроблення ефективних підходів до його оновлення.

Сучасна гуманітарна освіта регламентована положеннями Закону України «Про освіту» (2017), Проекту Закону «Про повну середню освіту» (2019), Проекту Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (2012), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018), Національної стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2013), Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2017–2020 роки.

Зростання національної самосвідомості на хвилі патріотизму, ідентичності, самобутності, посилення уваги до регіонального, краєзнавчого, полікультурного компонента змісту освіти актуалізують потребу ґрунтовного дослідження й об'єктивного аналізу історико-педагогічної спадщини шкільництва краю для творчого використання здобутків минулого в сучасному освітньому процесі. У такому вимірі досвід розбудови демократичного суспільства на теренах Закарпаття у міжвоєнний період (період розвитку Закарпаття у складі Чехословаччини (1919–1939 рр.) видається знаковим і перспективним. Його аналіз уможливорює розкриття цінних надбань щодо практики, методів і форм гуманітарної освіти на засадах ідей гуманізму, демократизму, полікультурності.

Вагомими для осмислення проблематики розвитку змісту гуманітарної освіти слугували історіографічні дослідження таких учених, як: Л. Березівської, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, В. Кременя, В. Лугового, І. Малафіїка, Ю. Пелеха, О. Петренко, О. Сухомлинської, В. Федяєвої, Л. Шугаєвої й ін.

У контексті розкриття онтологій окресленої проблематики на Закарпатті у міжвоєнний період стали праці О. Адаменко, Л. Бутенко, Л. Ваховського, В. Вихрущ, Т. Завгородньої, І. Стражнікової, М. Чепіль і ін.

Розвиток освітніх процесів на Закарпатті висвітлено у студіях відомих діячів краю А. Волошина, О. Духновича, дослідників В. Гоммонная, А. Ігната, В. Росула, В. Сагарди, М. Талапканича, В. Химинця, П. Ходанича, генезу історико-національного та суспільно-культурного поступу на Закарпатті – у наукових довідках Д. Данилюка, І. Гранчака, П. Магочія, В. Пачовського й ін.

Окремі аспекти розвитку гуманітарної освіти Закарпаття розглядали О. Бенца, І. Жорова, М. Зимомря, М. Кляп, І. Курляк, М. Кухта, Л. Маляр, Н. Марфинець, С. Мишкарьова, І. Небесник, Г. Розлуцька, О. Фізеші, О. Юрош, О. Яцина й ін.

Аналіз літератури з проблеми дисертації дає підстави стверджувати, що розвиток змісту гуманітарної освіти у школах Закарпаття у міжвоєнний період не був предметом цілісного історико-педагогічного дослідження. Поза увагою вчених залишилися архівні матеріали, які відображають важливі аспекти проблеми, недостатньо проаналізованою є навчальна література (підручники, програми), звітна шкільна документація, хроніки навчальних закладів.

Актуальність дослідження зумовлена наявністю *суперечностей* між:

- потребою реалізації основних положень Закону України «Про освіту» в частині мовної політики в школах Закарпаття та відсутністю на місцях педагогічно виважених кроків вирішення завдань гуманітарної (зокрема мовної) освіти в цьому регіоні;
- необхідністю оновлення сучасного змісту шкільної гуманітарної освіти та недостатнім використанням гуманітарного потенціалу полікультурного, краєзнавчого, регіонального аспектів змісту освіти;
- наявністю у педагогічному досвіді шкільної освіти на Закарпатті прогресивних ідей щодо розвитку змісту гуманітарної освіти та недостатнім його вивченням і впровадженням в сучасну освітню практику.

Актуальність ціннісно-сміслових регулятивів у структурі світоглядної освіти, відсутність цілісного й об'єктивного історико-педагогічного аналізу означеної проблеми зумовили вибір теми дисертації **«Розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в період 1919–1939 рр.»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» як складник теми «Теорія і практика становлення та розвитку системи освіти, навчання і виховання у загальноєвропейському контексті» (Державний реєстраційний номер 0115U001925, протокол № 6 від 07 грудня 2010 р.). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (протокол № 12 від 25 листопада 2010 р.) і погоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук при НАПН України (протокол № 2 від 22 лютого 2011 р.).

Мета дослідження полягає в узагальненні теоретичних здобутків і практичного досвіду розвитку змісту гуманітарної освіти у школах Закарпаття в 1919–1939 рр. із визначенням перспектив використання прогресивних надбань минулого в сучасному освітньому процесі.

Досягнення мети дослідження передбачало виконання таких **завдань**:

1. Провести історико-соціальний аналіз проблеми розвитку змісту гуманітарної освіти у школах Закарпаття у період Чехословаччини та виявити чинники, які впливали на його формування.
2. Розкрити сутність базових понять і логіко-конструктивні засади аналізу предмета дослідження.
3. Обґрунтувати періодизацію розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті у 1919–1939 рр.
4. Виконати ретроспективний аналіз нормативно-правової та дидактичної бази розвитку змісту, форм і методів організації шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в досліджуваній період.
5. Визначити можливості творчого використання історичного досвіду у сфері гуманітарної освіти в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є шкільна освіта Закарпаття у міжвоєнний період (1919–1939 рр.).

Предмет дослідження – процес розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти Закарпаття у період 1919–1939 рр.

Для досягнення поставленої мети й виконання завдань дослідження було використано комплекс таких взаємопов'язаних **методів**: історико-педагогічний (визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження), теоретичного пошуку (аналіз історико-педагогічної, енциклопедичної, літературознавчої, методичної літератури, нормативних документів); системно-структурний (виявлення генези, стану розробленості та перспектив дослідження); пошуково-бібліографічний (вивчення архівних, бібліотечних фондів, бібліографічних видань); історико-ретроспективний (простеження сформованих у досліджуваній період тенденцій розвитку змісту освіти); структурно-функціональний (аналіз змісту навчальних програм, підручників, навчальних посібників); теоретичного моделювання (проекування способів реалізації ідей розвитку змісту гуманітарної освіти досліджуваного періоду в сучасних освітніх середовищах); порівняльно-зіставний (обґрунтування можливостей застосування досвіду минулого в сучасному освітньому середовищі); аналітико-синтетичний (узагальнення й систематизація виявлених матеріалів; формулювання узагальнених висновків).

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1919–1939 рр. Нижня межа – 1919 р. – пов'язана зі становленням якісно нової системи освіти, в якій національна ідея постає провідною у формуванні змісту шкільної гуманітарної освіти Закарпаття за умов його входження до складу Чехословаччини. Верхня межа – 1939 р. – зумовлена згортанням демократичних перетворень і офіційним призупиненням функціонування автономного утворення «Підкарпатська Русь».

Територіальні межі дослідження. Науковий пошук зосереджували на території Закарпаття у складі Чехословацької республіки.

Джерельну базу дослідження становлять:

– офіційні державні документи: урядові вісники, листування, розпорядження, які зберігаються у Державному архіві Закарпатської області в Ужгороді та Берегові (далі ДАЗО): Ф. 18 «Міністерство внутрішніх справ Карпатської України, м. Хуст (1938)», Ф. 21 «Крайове Управління Підкарпатської Русі», м. Ужгород (1919–1938 рр.), Ф. 28 «Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород», Ф. 50 «Правління культурно-просвітницького товариства ім. О. Духновича», м. Ужгород (1919–1943 рр.);

– протоколи зборів, звіти педагогічних товариств, гуртків, листування між видавництвами та державними установами й громадськими просвітницькими організаціями (ДАЗО, Ф. 28, Ф. 56, Ф. 109);

– матеріали діяльності громадських просвітницьких організацій і товариств: «Культурно-просветительского общества имени Духновича», культурно-просвітницької спілки «Просвіта», учительських товариств;

– листування державної шкільної інспектури із представниками народних, горожанських, державних, церковних шкіл (ДАЗО, Ф. 28 «Реферат освіти Підкарпатської Русі», м. Ужгород (1919–1938 рр.), ДАЗО, Ф. 109 «Міністерство культу, шкіл та народної освіти Карпатської України», м. Хуст (1938–1939 рр.), ДАЗО, Ф. 56 «Ужгородський окружний шкільний інспекторат», м. Ужгород (1919–1938 рр.);

– списки підручників, посібників для шкіл, затверджених Міністерством просвіти Підкарпатської Русі, класні журнали, особові справи викладачів, прізвища та успішність учнів (ДАЗО, Ф. 28 «Реферат освіти Підкарпатської Русі», м. Ужгород

(1919–1938 рр.), ДАЗО, Ф. 81 «Хустський окружний шкільний інспекторат», м. Хуст (1919–1938 рр.), ДАЗО, Ф. 1517 «Мукачівський шкільний інспекторат», м. Мукачеве Бережської жупи (1920–1943 рр.);

– матеріали періодичних видань: «Наша школа» (1935–1937), «Народная школа» (1920–1944), «Подкарпатська Русь» (1923–1936), «Вестник учительства горожанських шкіл Подкарпатської Руси» (1932–1933), «Урядовый вестник школьного oddіла цивільної управи Подкарпатської Руси» (1922–1938), «Учитель» (1920–1936), «Учительський голос» (1929–1939);

– сучасні дослідження з історії шкільництва та теорії і методики викладання гуманітарних предметів у школі: монографії, дисертації, тези, статті в контексті досліджуваної проблеми.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що автором *уперше*:

– проведено історико-соціальний аналіз розвитку змісту гуманітарної освіти у школах Закарпаття у період Чехословаччини;

– визначено чинники, що впливали на розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в досліджуваний період: «мовне питання»; політичний рух; діяльність педагогічних та освітніх товариств; вплив церкви, релігійних конфесій; вплив і внесок прогресивних освітян краю та представників еміграції;

– введено та обґрунтовано авторську періодизацію розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті у 1919–1939 рр.: I етап (1919–1921 рр.) – становлення; II етап (1922–1928 рр.) – розбудови; III етап (1929–1937 рр.) – утвердження; IV етап (1938–1939 рр.) – суперечностей;

– проаналізовано організаційно-методичні засади розвитку шкільної гуманітарної освіти Закарпаття у період Чехословаччини (цілі, принципи, методи, форми, засоби, навчально-методичне забезпечення);

– виявлено можливості творчого використання історичного досвіду в сучасних умовах розвитку змісту гуманітарної освіти (наповнення змістового компонента гуманітарної освіти краєзнавчим, регіональним, полікультурним, культуро-творчим аспектами; застосування інтегративного підходу у викладанні навчальних дисциплін; залучення методу глобалістики у процесі вивчення іноземних (регіональних) мов);

уточнено сутність гуманітарної освіти, змісту гуманітаризації освіти, розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти та розмежовано поняття «зміст гуманітарної освіти» й «гуманітаризація змісту освіти»; зв'язок між змістом освіти та метою виховання;

удосконалено «механізм» формування змісту гуманітарної освіти за допомогою введення його компонентів: філософського, аксіологічного, ідеологічного, національного, полікультурного, культуро-творчого; методик вивчення іноземних мов молодшими школярами поліетнічного регіону Закарпаття (на прикладі вивчення угорської та словацької мов); вивчення іноземних мов студентами-філологами з використанням методу глобалістики;

подальшого розвитку набули: систематизація й узагальнення нормативно-правової бази організації шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті досліджуваного періоду; теоретичні положення щодо впровадження методу глобалістики у процесі

вивчення іноземних мов (угорської, чеської) студентами закладів вищої освіти; ціннісно-сміслові підходи до створення полікультурного мовного освітнього середовища для ефективного засвоєння іноземних мов.

До наукового обігу введено нові документи, факти, що базовані на виявлених архівних матеріалах.

Практичне значення дослідження полягає в укладанні «Посібник для вивчення чеської та угорської мов в україномовних школах поліетнічного регіону Закарпаття»; упровадженні методичних рекомендацій «Впровадження інноваційних технологій навчання (на прикладі вивчення угорської та чеської мов)».

Розроблені теоретичні та методичні матеріали дослідження може бути застосовано в освітньому процесі підготовки вчителів закладів загальної середньої освіти.

Основні результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес Закарпатського угорського інституту імені Ф. Ракоці II (довідка № 081/UA/2015 від 23. 03. 2015 р.), ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (довідка № 3642/01-27 від 28. 10. 2015 р.), Мукачівського державного університету (довідка № 1174 від 08. 06. 2015 р.); загальноосвітніх шкіл м. Мукачева Закарпатської області: Мукачівської спеціалізованої школи I–II ступенів № 3 ім. Ф. Ракоці II з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів (довідка № 01-12/171 від 06.10.2017 р.), Мукачівського ліцею ім. Святого Іштвана з профільним навчанням інформатики та іноземних мов (довідка № 107 від 16. 11. 2016 р.).

Основні положення та висновки дисертації може бути використано для розроблення лекційних курсів і семінарів з історії педагогіки України, навчальних курсів з вивчення іноземних мов (чеської та угорської).

Апробація результатів дисертації. Основні практичні та теоретичні результати дослідження викладено у доповідях і апробовано під час виступів на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях:

– *міжнародних*: «Професійно-особистісний розвиток і становлення фахівців у сучасних умовах розбудови вищої школи: методологія, теорія і практика» (Ужгород, 2010); «Оновлення змісту професійної освіти майбутніх педагогів ДНЗ і ЗОШ I ступеня: парадигми XXI сторіччя» (Берегове, 2011); «Трансформаційні процеси в країнах центрально-східної Європи на рубежі XX–XXI століть: інституційний, соціокультурний та етнонаціональний вимір» (Ужгород, 2011); «Українська педагогічна наука у контексті сучасних цивілізаційних процесів» (Івано-Франківськ, 2011); «Інноваційний потенціал світової науки XXI сторіччя» (Запоріжжя, 2015); «Реалії і перспективи євроінтеграційного розвитку післядипломної педагогічної освіти України» (Ужгород, 2015); «Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: антидискримінаційна теорія і практика» (Ужгород, 2018);

– *усеукраїнських*: «Проблеми післядипломної освіти педагогів: створення інноваційного середовища в регіоні» (Ужгород, 2012); «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (Умань, 2012); «Культура педагога в контексті освітніх парадигм» (Ужгород, 2013); «Педагогічні інновації у фаховій освіті» (Ужгород, 2015); «Педагогічні інновації у фаховій освіті» (Ужгород, 2016); «Педагогічні інновації у фаховій освіті» (Ужгород, 2017).

Результати дослідження обговорено на обласних науково-методичних конференціях, науково-практичних семінарах, засіданнях кафедри педагогіки Ужгородського національного університету (2011–2018).

Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві: у статті «Розвиток змісту гуманітарної освіти: аналіз поняття» у співавторстві з М. Опачко (2015) здобувачем проаналізовано поняття: «гуманітарні знання», «гуманітарна освіта», «зміст гуманітарної освіти» та визначено складники аналізу динаміки «змісту гуманітарної освіти» (0,28 авт. арк.).

У методичних рекомендаціях «Впровадження інноваційних технологій навчання (на прикладі вивчення угорської та чеської мов)» (2016), розробленому спільно з Н. Марфинець і М. Опачко, автором сформовано матеріали щодо методу глобалістики у вивченні угорської і чеської мов та визначено педагогічні умови впровадження методу у практику вивчення іноземних мов (2,04 авт. арк.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено у 15 наукових публікаціях (із них 13 одноосібні): 8 статей представляють основні наукові положення дисертації, з них 1 стаття – в електронному періодичному виданні, що внесене до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, 2 – мають апробаційний характер, 5 – додатково висвітлюють результати дисертації (серед них: 1 методичний посібник і 1 методичні рекомендації).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, висновків, списку використаних джерел (391 найменування, із них – 38 іноземними мовами) і додатків на 83 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 337 сторінок, основний текст викладено на 195 сторінках рукопису. Дисертаційна праця містить 10 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, проаналізовано ступінь вивчення проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію та впровадження результатів, подано відомості про публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «*Теоретичний аналіз засад розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті у 1919–1939 рр.*» проведено історико-соціальний аналіз проблеми розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти Закарпаття у період Чехословаччини, визначено чинники, які впливали на формування змісту гуманітарної освіти в школах Підкарпатської Русі, розкрито історіографію проблеми дослідження.

На основі аналізу наукової літератури встановлено передумови та чинники розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти Закарпаття в окреслений період, серед яких – історичні, соціально-політичні, культурно-освітні та матеріально-економічні.

Вивченню особливостей розвитку шкільництва й освіти в означений період сприяло умовне виокремлення чотирьох етапів, детермінованих специфікою формування на кожному з них змісту шкільної гуманітарної освіти.

Перший етап – етап становлення – охоплює часовий проміжок із 1919 до 1921 р. і пов'язаний із початком розвитку школи й освіти за умов нового державного устрою.

Другий етап – етап розбудови – репрезентує часовий проміжок 1922–1928 рр. і відзначається проведенням шкільної реформи, запровадженням 8-річного обов'язкового навчання, удосконаленням навчальних планів, затвердженням нових навчальних програм і навчальних предметів, проголошенням метою гуманітарних дисциплін прагнення не якомога більше знати, а якомога глибше розуміти світ навколо себе, виховувати громадянські якості школярів.

Третій етап – етап утвердження – представляє хронологічний зріз 1929–1937 рр. і особливий теоретичним осмисленням цілей освіти: напрацюванням змісту освіти в контексті трьох найважливіших педагогічних течій – індивідуалізму, колективізму, еkleктизму; удосконаленням навчальних планів і програм; наповненням змісту освіти новими аспектами; збагаченням процесу навчання формами, методами, засобами з урахуванням тогочасних європейських тенденцій; зростанням кількості шкіл з угорською, німецькою, румунською та єврейською і чеською мовами навчання; здійсненням навчання в школах кількома мовами.

Четвертий етап – етап суперечностей – згорання демократичних перетворень і торжество ідеї національної самосвідомості закарпатців – припадає на 1938–1939 рр. і характеризується згоранням демократичних ініціатив, закриттям русофільських і проугорських друкованих органів, товариств; реорганізацією шкільної освіти; проголошенням державною мовою української (малоруської).

Розкриття поняття «розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти» уможливило використання системно-структурного аналізу сутності складних понять, розгорнутого у двох напрямках, умовно названих вимірами, тобто на поперечному (або вертикальному) та поздовжньому (або горизонтальному) зрізах.

Сутність поперечного виміру системно-структурного аналізу передбачає виявлення специфічних ознак суспільного устрою, що виступають історико-культурним тлом для простеження динаміки змісту шкільної гуманітарної освіти в конкретний історичний період; проведення аналізу загального стану розвитку шкільництва й освіти у певний історичний період розвитку суспільства; з'ясування внеску історичних постатей, науковців і освітян, громадських діячів і вчительської інтелігенції в організацію та розбудову освіти в означений період.

Системно-структурний аналіз уможливив: 1) *вивчення* історіографії проблеми дослідження за напрямками: нормативно-законодавчим, теоретико-концептуальним, психолого-педагогічним і методичним, різноаспектним, контекстуальним у зарубіжних дослідженнях; 2) *увиразнення* мети виховання особистості та *представлення* її у вигляді моделі «піраміди цінностей»; 3) *визначення* провідних принципів розвитку змісту тогочасної шкільної гуманітарної освіти – моральності й гуманізму, духовності, полікультурності та толерантності, виховуючого навчання, поважливого ставлення до праці (працелюбства), розвивального навчання, індивідуалізації навчання; 4) *установлення* концептуальних засад розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти, базованої на ідеї поєднання індивідуального й соціального, особистісного та колективного, на засадах виховуючого та розвивального навчання, шляхом узагальнення науково-методичних розробок у царині тогочасної педагогічної науки та практики; 5) *висвітлення* організаційних засад навчально-пізнавальної діяльності учнів, ґрунтованих на поєднанні елементів традиційного та педоцентричного підходів, що з огляду на сучасність видається

прогресивним на той час напрямом розвитку змісту гуманітарної освіти; б) виокремлення у змісті гуманітарної освіти філософського, аксіологічного, ідеологічного (методологічного), національного полікультурного, краєзнавчого, культуро-творчого напрямів; 7) визначення внеску науковців, освітян, педагогів краю в організацію та розбудову освіти (Ф. Агія, А. Алиськевича, В. Бірчака, М. Божук, А. Волошина, І. Крайника, О. Маркуша, В. Машкаринця, І. Панькевича, В. Пачовського, О. Полянського, Ю. Ревая).

Розмежовано поняття «зміст гуманітарної освіти» й «гуманітаризація змісту освіти» на основі розкриття сутності зв'язку між змістом освіти та метою виховання. Шляхом узагальнення підходів до розподілу шкільних предметів на суспільні та гуманітарні до гуманітарних зараховано мови, літератури, мистецтво, ручну працю, музику, хореографію, фізкультуру, психологію, валеологію; до суспільних – філософію, історію, соціологію, політологію, археологію, краєзнавство. За такого розподілу осмислення предмета дослідження передбачає залучення здебільшого матеріалу змісту дисциплін «мовна освіта» й «література», меншою мірою – «горожанська наука та виховання», «співи», «малювання», «ручні роботи». На основі вивчення тогочасної літератури відтворено виховний ідеал, який відображає любов до свого народу, рідної землі, якості працелюбного та законослухняного громадянина, морального й толерантного, особливо у національному та конфесійному аспектах.

Відзначено, що, попри відсутність в аналізованій період поділу на гуманітарні, суспільні та природничо-математичні дисципліни у звичному форматі, навчальні дисципліни було поєднано навколо стрижневої ідеї – розвиток особистості учня.

У дисертації «розвитком змісту шкільної гуманітарної освіти» визначено процес кількісних і якісних змін в освітньо-гуманітарній сфері шкільництва, що проходили під впливом сукупності соціальних, політичних, культурних чинників упродовж певного історичного періоду. Процес розвитку змісту освіти схарактеризовано як еволюційний поступ від зусиль із ліквідації безграмотності населення краю й утвердження освіти як явища світського та масового до організації шкільної освіти на засадах досягнень тогочасної європейської й світової педагогічної науки.

У розділі вказано сукупність чинників, які детермінували розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти Закарпаття досліджуваного періоду, та показано їхню роль. Обґрунтовано зумовленість таких основних чинників, як: «мовне питання»; політичний рух; діяльність педагогічних та освітніх товариств; вплив церкви, релігійних конфесій; вплив і внесок передових освітян краю та представників еміграції, конкретно-історичними, соціально-культурними передумовами розвитку тогочасного суспільства й особистим внеском багатьох визначних для краю постатей.

У другому розділі *«Реалізація змісту шкільної гуманітарної освіти в школах Закарпаття міжвоєнного періоду»* розкрито зміст і підходи до викладання окремих предметів гуманітарного циклу в школах досліджуваного періоду; проаналізовано законодавче та навчально-дидактичне забезпечення реалізації змісту гуманітарної освіти; схарактеризовано методи та форми організації засвоєння змісту гуманітарної освіти.

Початок 20-х рр. ХХ століття позначений упровадженням нових програм для народних шкіл, які укладали за допомогою спеціально обраної комісії та затверджували на вчительських конференціях. Під час розроблення нових навчальних планів старанно опрацьовували та брали до уваги досвід чехословацької системи освіти.

Шляхом узагальнення та систематизації змісту навчальних програм і планів для народних, горожанських і середніх шкіл доведено їхнє укладання з урахуванням принципів: науковості, доступності, зв'язку із життям, відповідності до вікових можливостей і рівня підготовки учнів, послідовності тощо. Реалізація змісту гуманітарної освіти передбачала вивчення у народних школах: релігії, рідної мови, іноземних мов, науки про рідний край, історії, числення, співів, малювання, гімнастики, ручних робіт; у горожанських (неповних середніх) школах: руської мови (граматики, читання, стилю), іноземних мов, горожанської науки, малювання, співів, хлоп'ячих ручних робіт, жіночих ручних робіт; у гімназіях і семінаріях зі здобуттям гуманітарної освіти – досягнень тогочасного мовознавства, літературознавства, музики, педагогіки, медицини та виробництва. Концентричне наповнення змістового матеріалу за роками навчання давало змогу учням поетапно переходити від простого до складного, від близького до далекого. Гуманітарний аспект дисциплін був спрямований на засвоєння загальнолюдських і національно зорієнтованих цінностей.

Розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти педагоги народних шкіл реалізовували під час викладання предметів «рідна мова» («бесіда», «граматика», «читання», «стиль»), «наука про рідний край», «співи», «малювання», «ручна праця», забезпечуючи такі основні завдання, як: розвиток духовного світу, виховання загальнолюдських, християнських, естетичних цінностей; пізнання особистості у парадигмальній системі «людина – близьке оточення – культура».

Основи законодавчого регулювання розвитку змісту освіти в означений період відображав «Урядовий вісник». Вагомий внесок у розвиток змісту гуманітарної освіти належить таким педагогічним часописам, як: «Підкарпатська Русь», «Учительський голос», «Наша школа», «Учитель», «Наш рідний край», «Пчблка», «Народная школа». На сторінках часописів публікували статті наукового рівня, окремі з яких було присвячено розкриттю методичних доробків і досвіду викладання гуманітарних предметів.

Аналіз навчально-методичного забезпечення реалізації цілей і завдань гуманітарної освіти в школах Закарпаття на початку 20-их років ХХ століття досліджуваного періоду дає змогу констатувати: 1) відсутність підручників рідною мовою навчання спонукала педагогів до створення та розроблення навчально-методичних матеріалів (доброю традицією на зборах учителів став обмін різними методичними доробками – віршами, приказками, оповіданнями та піснями, зібраними в своїй околиці, досвідом викладання гуманітарних предметів); 2) розроблення та створення підручників надалі почало відзначатися дотриманням таких принципів: *гуманістичної спрямованості* текстів підручників; *науковості*, що полягала у використанні матеріалів, відповідних до тогочасного стану розвитку науки, суспільства; *доступності*, зумовленої порядком уведення нового навчального матеріалу й оптимальною кількістю наукових термінів, понять, фактів; *зв'язку із*

життям, який передбачав можливість використання пропонованого в підручнику матеріалу у майбутніх життєвих обставинах, праці та служінні громадянському суспільству; *відповідності до вікових можливостей і рівня підготовки учнів*, пов'язаної із засвоєнням не перевантаженого за обсягом чи теоретично ускладненого матеріалу; *послідовності та поступового ускладнення*, забезпечуваних шляхом конструювання матеріалу підручника, щоб нове опиралося на попереднє, впливало з нього, розкриваючи інші грані; *полікультурності*, з такими її виявами, як: толерантне сприйняття та ставлення до іншомовного середовища; сприйняття багатомовності як цілком природного, звичайного явища суспільного та буденного життя (цьому сприяло навчання у школах із різними за мовою класами, проведення спільних шкільних свят, урочистостей з обов'язковими виступами, доповідями, декламаціями, співами, грою на музичних інструментах представників різних культур); свідоме ставлення громадян до потреби вивчати державну мову (чеську) для розуміння урядових постанов і спілкування на офіційному рівні (звернення до державних служб із заявами, знання назв вулиць, залізничних станцій тощо); природно зумовлене сприйняття місцевих мешканців іншої культури; 3) аналіз підручників В. Бірчака, А. Волошина, О. Маркуша, І. Панькевича, Ю. Ревая дає підстави стверджувати про прищеплення гуманістичних ідеалів і цінностей закарпатським школярам на кращих зразках літературної творчості українських і зарубіжних класиків, а гімназістам і семінаристам – за допомогою ознайомлення з особливостями розвитку світового літературного процесу; 4) спільною особливістю підручників із гуманітарної освіти для всіх типів шкіл (з руською (українською), російською, угорською, чеською мовами навчання) стала наявність регіонального аспекту її змісту, який реалізовували на матеріалі краєзнавства; 5) відмінності підручників були зумовлені ідеологічним складником змісту гуманітарної освіти, а відтак – наявністю різних точок зору на історичну належність Підкарпатської Русі і за територією, і за ментальністю (йдеться про бачення належності русинів до слов'янського (російського), українського (малороського), європейського (угорського, чеського) народів), що детермінувало пріоритет у змісті підручників українського спрямування творів українських класиків, російського спрямування – російських класиків, угорського – угорських класиків тощо.

Установлено відсутність обґрунтованої та чітко й послідовно витриманої класифікації методів і засобів навчання та належного трактування сутності поняття «метод» (у вузькому значенні метод розглядали як шлях пізнання, у широкому – як спосіб застосування якого-небудь матеріалу або діяльності, пристосованої для досягнення поставленої мети). Однак у процесі практичної шкільної діяльності було визначено умови оптимального вибору методів навчання під час реалізації змісту гуманітарної освіти, як-от: відповідність методів до мети та змісту навчання, психологічних і вікових особливостей учнів, особистості вчителя, а також апробовано різні методи («дальтонівський метод», або «план вільного індивідуального лабораторного навчання»); практичні методи роботи: вправи, письмові завдання, твори, ручні роботи тощо; метод концентрації; наочні методи навчання; метод спостережень; глобальний метод; метод рольових ігор: вільних, спеціальних, соціальних, комбінованих; метод драматизації та інсценізації літературних творів) і форми (урок; екскурсії) реалізації змісту гуманітарної освіти; запропоновано методичні аспекти навчання угорської, чеської, німецької мов у школах Закарпаття міжвоєнного періоду,

а також технологію конструювання та розроблення навчально-методичного забезпечення для вивчення мов.

З'ясовано, що особливості вивчення рідної та інших мов (угорської, чеської, німецької, французької, латинської) як складників розвитку змісту гуманітарної освіти полягали у використанні мови, насамперед, як засобу спілкування, потім як засобу сприйняття та розуміння іншої культури, щоби на базі набутого вона могла стати предметом окремого вивчення та дослідження (частини мови, морфологія, синтаксис, правила словотворення, побудови речень тощо).

У третьому розділі *«Використання прогресивних ідей історичного досвіду з розвитку змісту гуманітарної освіти в сучасних умовах»* розкрито практичні аспекти впровадження історичних ідей полікультурного мовного середовища у шкільних освітніх закладах Закарпаття, проаналізовано можливості втілення прогресивних ідей минулого із розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в сучасну освітню практику. Зауважено, що останні спроектовано на кожен із компонентів реалізації змісту гуманітарної освіти – цільовий, змістовий, процесуальний, результативний.

За умов реформування освітньої галузі конструктивний підхід до реалізації змісту шкільної гуманітарної освіти знайдено в досвіді освіти Закарпаття чехословацького періоду. Цільовий компонент змісту шкільної освіти Закарпаття у період 1919–1939 рр. пронизаний гуманітарною ідеєю, реалізованою на засадах прагматизму. Педагоги шкіл Підкарпатської Русі вважали вектором гуманітарної освіти вплив на людську душу, тому на кожному уроці звертали увагу на основні поняття моральності, етики, естетики. Зміст гуманітарних дисциплін відзначався спрямованістю на розвиток громадянської та національної свідомості учнів, що суголосно із цільовими настановами сучасного проекту *«Нова українська школа»*, який із 2018 р. упроваджують в українських школах.

Утілення прогресивних ідей досліджуваного періоду у практику діяльності сучасної школи передбачає наповнення змістового компонента гуманітарної освіти краєзнавчим (використання краєзнавчих матеріалів у змісті викладання усіх, не лише гуманітарних дисциплін; краєзнавчі екскурсії), регіональним (домінування у навчальних програмах виробничого навчання промислів, специфічних для тієї чи тієї місцевості, його інтеграція з різними навчальними предметами й орієнтованість на засвоєння найважливіших фактичних знань, необхідних для життя), полікультурним (пронизаність виховання повагою та терпимістю до інших національностей, культур, релігій; сприйняття багатомовного освітнього середовища як природного, звичного явища) та культуро-творчим (виготовлення вчителями разом із учнями наочних засобів, демонстрація їх на шкільних виставках, які організовували наприкінці навчального року) аспектами.

У контексті процесуального (організаційного) компонента доцільним є запозичення досвіду використання інтегративного підходу у викладанні навчальних дисциплін шляхом поєднання методів, що активізують самостійну, пошукову та творчу діяльність учнів (використання методів інсценізації, драматизації, концентраційного навчання, яке означає не тільки концентрацію матеріалу з більшої кількості предметів, а й організацію тематичних днів, коли впродовж одного дня

викладання всіх навчальних предметів (за можливості) передбачає розгляд конкретної теми з урізноманітненням форм (індивідуальних, групових).

Результативний компонент змісту гуманітарної освіти полягав у втіленні ідей щодо створення полікультурного освітнього мовного середовища для різних категорій тих, хто навчається, а саме: 1) для молодших закарпатських школярів; 2) для студентів-майбутніх іноземних філологів.

Для реалізації зазначеного запропоновано посібник з вивчення чеської та угорської мов в україномовних (початкових) школах поліетнічного регіону Закарпаття. Використання методу глобалістики може стати продуктивним у процесі вивчення іноземних (регіональних) мов студентами – майбутніми іноземними філологами. Вища школа здійснює підготовку вчителів іноземних мов із орієнтацією на середню та старшу освітні ланки. Тому для майбутнього вчителя – філолога, який працюватиме у початковій ланці, важливо орієнтуватися в сучасних методиках викладання іноземних мов, зокрема для створення полікультурного мовного середовища у початковій школі.

Методику глобалістики було апробовано у групах студентів-філологів на угорському та словацькому відділеннях. Студенти об'єднувались у групи добровільно, спеціальні критерії відбору для цього використано не було. Завдання апробації вбачали в якісному оціненні студентами запропонованого підходу до вивчення мов. За результатами апробації було встановлено, що студенти позитивно сприймають навчання за обома способами, виявляють інтерес і пізнавальну активність.

ВИСНОВКИ

Проведене історико-педагогічне дослідження розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті у 1919–1939 рр. дало підстави зробити такі **висновки**:

1. На основі історико-соціального аналізу проблеми розвитку змісту гуманітарної освіти у школах Закарпаття у період Чехословаччини виявлено його особливості, детерміновані історичним, географічним, культурним, політичним, соціальним аспектами розвитку краю на означеному хронологічному зрізі. З'ясовано, що засадами розвитку в зазначений період шкільництва краю слугували такі пріоритетні ідеї, як: демократична (набула реалізації в чеських школах і частково в школах з угорською мовою викладання); єдності слав'ян (по обидва боки Карпат, що передбачала утвердження російської мови та літератури); національна (набула втілення шляхом упровадження в окремих школах української мови та літератури); полікультурності в освіті (розбудова шкіл із чеською мовою навчання, функціонування шкіл з угорською, німецькою та єврейською мовами навчання).

Унаслідок історико-педагогічного аналізу встановлено залежність розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти Закарпаття міжвоєнного періоду від чинників, які впливали на формування змісту шкільної гуманітарної освіти Закарпаття досліджуваного періоду. Такі чинники зумовлені конкретно-історичними, соціально-культурними умовами розвитку тогочасного суспільства й особистим внеском багатьох визначних на теренах краю постатей. Серед основних чинників виокремлено: «мовне питання»; політичний рух; діяльність педагогічних та освітніх товариств; вплив

церкви, релігійних конфесій; вплив і внесок передових освітян краю та представників еміграції.

2. Теоретичний аналіз наукової літератури й архівних джерел із проблеми гуманітарної освіти уможливив уточнення поняттєвого апарату дослідження, а саме – сутності гуманітаризації змісту освіти, змісту гуманітарної освіти, розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти; розмежування понять «зміст гуманітарної освіти» й «гуманітаризація змісту освіти»; розкриття специфіки зв'язку між змістом освіти та метою виховання. З огляду на це «розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти» визначено як процес кількісних і якісних змін в освітньо-гуманітарній сфері шкільництва, що проходили під впливом сукупності соціальних, політичних, культурних чинників упродовж означеного історичного зрізу. Процес розвитку змісту освіти досліджуваного періоду схарактеризовано як еволюційний поступ від зусиль із ліквідації безграмотності населення краю й утвердження освіти як явища світського та масового до організації шкільної освіти на засадах досягнень тогочасної європейської і світової педагогічної науки.

Логіко-конструктивні засади аналізу складних історико-педагогічних понять, яким є поняття «розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти», передбачають використання системного та структурно-логічного підходів. Застосування системно-структурного аналізу до розкриття сутності поняття «розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти» (у поперечному вимірі) уможливило: 1) розроблення історіографії проблеми дослідження; 2) увиразнення мети виховання особистості в школах Закарпаття у період Чехословацької республіки та представлення її як моделі «піраміди цінностей»; 3) визначення провідних принципів розвитку змісту тогочасної шкільної гуманітарної освіти: моральності й гуманізму; духовності; полікультурності та толерантності; виховуючого навчання; поважливого ставлення до праці (працелюбства); розвивального навчання; індивідуалізації навчання; 4) установаження концептуальних засад розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти; 5) висвітлення організаційних засад навчально-пізнавальної діяльності учнів; 6) виокремлення у змісті гуманітарної освіти філософського, аксіологічного, ідеологічного, національного, полікультурного, краєзнавчого, культуро-творчого напрямів; 7) узагальнення внеску науковців, освітян, педагогів краю в розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти (Ф. Агія, А. Алиськевича, В. Бірчака, А. Волошина, І. Крайника, О. Маркуша, І. Панькевича, В. Пачовського, О. Полянського, Ю. Ревая).

Використання системно-структурного аналізу (у поздовжньому вимірі) сприяло: 1) узагальненню та систематизації змісту навчальних програм і планів для народних, горожанських і середніх шкіл; 2) формуванню переліку предметів, за допомогою яких реалізовували зміст гуманітарної освіти в народних, горожанських (неповних середніх) школах, у гімназіях і семінаріях; 3) узагальненню результатів підручникотворення щодо реалізації змісту шкільної гуманітарної освіти; 4) увиразненню вагомого внеску в розвиток змісту гуманітарної освіти педагогічних часописів; 5) осмисленню методичних аспектів навчання угорської, чеської, німецької мов у школах Закарпаття міжвоєнного періоду, технології конструювання та розроблення навчально-методичного забезпечення для вивчення мов.

3. На основі аналізу розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти Закарпаття у 1919–1939 рр. визначено чотири його етапи.

Перший етап – становлення (1919–1921 рр.) – початок розвитку школи й освіти за умов нового державного ладу.

Другий етап – розбудова (1922–1928 рр.) – проведення шкільної реформи, запровадження 8-річного обов'язкового навчання, удосконалення навчальних планів, затвердження нових навчальних програм і навчальних предметів, проголошення метою вивчення гуманітарних дисциплін прагнення не якомога більше знати, а якомога глибше розуміти світ навколо себе, виховувати громадянські якості школярів.

Третій етап – утвердження (1929–1937 рр.) – теоретичне осмислення цілей освіти: напрацювання змісту освіти в контексті трьох найважливіших педагогічних течій (індивідуалізму, колективізму, еkleктизму); наповнення змісту освіти новими аспектами; збагачення процесу навчання формами, методами, засобами з урахуванням тогочасних європейських тенденцій; зростання кількості шкіл з угорською, німецькою, румунською та єврейською і чеською мовами навчання; навчання в школах кількома мовами.

Четвертий етап – суперечності (1938–1939 рр.) – згорання демократичних ініціатив, закриття русофільських і проугорських друкованих органів, товариств; реорганізація шкільної освіти; проголошення державною мовою українську (малоруську). Це був початок нового періоду розвитку змісту гуманітарної шкільної освіти Закарпаття, який виходить за хронологічні рамки пропонованого дослідження.

4. Ретроспективний аналіз нормативно-правового та навчально-дидактичного забезпечення, організаційних форм, методів і засобів реалізації змісту шкільної гуманітарної освіти Закарпаття досліджуваного періоду дає підстави констатувати про:

- відображення законодавчих і нормативно-правових актів, які регламентували організацію та діяльність шкільного життя, в офіційних державних документах – урядових вісниках, листуванні, розпорядженнях, протоколах зборів, звітах педагогічних товариств, гуртків, листуванні між видавництвами та державними установами й громадськими просвітницькими організаціями; матеріалах діяльності громадських просвітницьких організацій та товариств; листуванні державної шкільної інспектури із представниками народних, горожанських, державних, церковних шкіл;

- публікування на сторінках «Урядового В'єсника Школьного Одд'їла Цивильноґ Управи Подкарпатскоґ Руси», який почав виходити друком з 1920 р., урядових документів, законів, розпоряджень міністерства народної просвіти та відділу цивильної управи Підкарпатської Руси; списків підручників, рекомендованих до використання у школах із різними мовами викладання; відомостей про необхідні та наявні в розпорядженні Міністерства Шкільництва і Цивильної управи дидактичні засоби, рекомендовані до застосування під час вивчення горожанської науки і виховання, предметів «Сп'їв», «Рисованя», «Хлопяч'ї і женск'ї ручні роботи» тощо;

- відсутність на початку 20-х років ХХ ст. підручників рідною мовою навчання; створення підручників на наукових засадах; наявність у підручниках для гуманітарної освіти кращих зразків літературної творчості українських і зарубіжних класиків, краєзнавчого матеріалу, вагоме значення для розвитку змісту шкільної

гуманітарної освіти матеріалів періодичних видань «Наша школа», «Народная школа», «Подкарпатська Русь», «Вестник учительства горожанських шкіл Подкарпатської Руси», «Урядовий вестник школьного oddіла цивільної управи Подкарпатської Руси», «Учитель», «Учительський голос», на сторінках яких публікували статті наукового рівня та присвячені розкриттю окремих методичних доробків і досвіду викладання гуманітарних предметів;

– втілення педагогами Закарпаття у міжвоєнний період передових педагогічних ідей свого часу та надбань і світової педагогіки, і результати власних пошуків.

На основі аналізу навчально-методичного забезпечення також встановлено нерозробленість обґрунтованої класифікації методів і засобів навчання. З'ясовано, що у практичній шкільній діяльності орієнтирами для вибору методів навчання виступали такі умови: відповідність методів до мети та змісту навчання, психологічних і вікових особливостей учнів; урахування досвіду застосування різних методів («дальтонівський метод», або «план вільного індивідуального лабораторного навчання»), практичні методи роботи, метод концентрації, наочні методи навчання, метод спостережень, глобальний метод, метод ролевих ігор, метод драматизації та інсценізації літературних творів) і форм (урок; екскурсії) реалізації змісту шкільної гуманітарної освіти. Здобутком педагогів на означеному часовому проміжку визнано також визначення методичних аспектів паралельного навчання угорської, чеської, німецької мов у школах Закарпаття міжвоєнного періоду.

5. Виявлені можливості втілення прогресивних ідей досліджуваного періоду у практику діяльності сучасної школи полягають у: наповненні змістового компонента гуманітарної освіти краєзнавчим (використання краєзнавчих матеріалів у змісті викладання всіх, не лише гуманітарних дисциплін; краєзнавчі екскурсії), регіональним (домінування у навчальних програмах виробничого навчання з найближчого оточення, специфічних для тієї чи тієї місцевості промислів, його інтеграція з різними навчальними предметами й орієнтованість на засвоєння найважливіших фактичних знань, необхідних для життя), полікультурним (пронизаність виховання повагою та терпимістю до інших національностей, культур, релігій; сприйняття багатомовного освітнього середовища як природного, звичного явища) та культуро-творчим (виготовлення вчителями разом із учнями наочних засобів, представлення їх на шкільних виставках, організовуваних наприкінці навчального року) аспектами; використанні інтегративного підходу до викладання навчальних дисциплін шляхом поєднання методів, що активізують самостійну, пошукову та творчу діяльність учнів (інсценізації, драматизації, концентраційного навчання, яке означає не тільки концентрацію матеріалу з більшої кількості предметів, а й вивчення впродовж одного дня викладання всіх навчальних предметів (за можливості) теми, що представлена у змісті певного реального предмета), і форм (індивідуальних, групових); створенні полікультурного освітнього середовища для молодших школярів закарпатського регіону; використанні методу глобалістики у процесі підготовки студентів-майбутніх учителів іноземних мов до роботи з учнями в умовах полікультурного середовища та у процесі вивчення іноземних (регіональних) мов студентами-майбутніми іноземними філологами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Легеза І. А. Народна освіта на Закарпатті початку ХХ століття. Роль А. Волошина у відношенні мовного питання в освіті. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2009. Вип. 13. С. 96–100 (Серія 17. «Теорія і практика навчання та виховання»).
2. Легеза І. А. Розвиток шкільної справи на Підкарпатській Русі в 1919–1939 роках. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2011. Вип. 21. С. 100–103 (Серія «Педагогіка. Соціальна робота»).
3. Легеза І. Уніфікація шкіл Підкарпатської Русі на початку ХХ століття як фактор розвитку гуманітарної освіти. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Ужгород, 2011. Вип. 23. С. 75–77 (Серія «Педагогіка. Соціальна робота»).
4. Депчинська (Легеза) І. А. Ідеї Т. Масарика про розвиток шкільної освіти в Чехословаччині на початку ХХ століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий О., 2012. Випуск 42. Ч. 1. С. 217–222.
5. Депчинська І. А., Опачко М. В. Розвиток змісту гуманітарної освіти: аналіз поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2015. Вип. 36. С. 48–52 (Серія «Педагогіка. Соціальна робота»).
6. Депчинська І. А. Розвиток шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в період 1919-1939 р.р. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2015. Вип. 37. С. 40–42 (Серія «Педагогіка. Соціальна робота»).
7. Депчинська І. А. Методи і форми організації гуманітарної освіти в школах Підкарпатської Русі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2016. Вип. 1 (38). С. 112–115 (Серія «Педагогіка. Соціальна робота»).
8. Депчинська І. А. Використання досвіду новацій у освіті Підкарпатської Русі (1919–1938) у сучасній вищій школі. *Научные труды SWorld*. 2017. Вып. 48. Том 2. URL: <https://www.sworld.com.ua/ntsw/48-2/pdf>

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Депчинська І. А. Загальні вимоги до особистісних та професійних якостей вчителя на початку ХХ століття. Культура педагога в контексті освітніх парадигм: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 80-річчя з дня народження професора В. В. Сагарди) (Ужгород, 28 лютого – 1 березня 2013). Ужгород: Вид-во ПП «Інватор», 2013. С. 43–44.
10. Депчинська І. А. Передумови розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти в Підкарпатській Русі. *Перспективні напрямки світової науки*: збірник статей учасників тридцять першої Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал світової науки – ХХІ сторіччя» (25 лютого – 1 березня 2015 р.). Т. 1. Науки гуманітарного циклу. Запоріжжя: Видавництво ПГА, 2015. С. 33–35.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

11. Легеза І. Проблеми вивчення «рідної мови» в умовах поліетнічного розвитку шкільництва на Закарпатті (початок ХХ століття). *Вісник*

Прикарпатського університету. Івано-Франківськ, 2011. Випуск XXXVIII. С. 7–9 (Серія «Педагогіка»).

12. Легеза І. Реформування системи середніх шкіл на Підкарпатській Русі початку ХХ століття. *Вісник Прикарпатського університету*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. XL. С. 34–36 (Серія «Педагогіка»).

13. Депчинська І. А. Вивчення чеської та угорської мов в україномовних початкових школах поліетнічного регіону Закарпаття (методичний посібник на допомогу вчителям загальноосвітніх навчальних закладів). ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кафедра педагогіки та психології. Ужгород, 2015. 183 с.

14. Депчинська І. А., Марфинець Н. В., Опачко М. В. Впровадження інноваційних технологій навчання (на прикладі вивчення угорської та чеської мов) (методичні рекомендації і вказівки). ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кафедра педагогіки та психології. Ужгород, 2016. 42 с.

15. Депчинська І. А. Використання в сучасній вищій школі досвіду вивчення іноземних мов у школах Підкарпатської Русі (1919–1938). *Педагогічні інновації у фаховій освіті*: збірник наукових праць. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. Вип. 1 (8). С. 4–11.

АНОТАЦІЇ

Депчинська І. А. Розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в період 1919–1939 рр. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 2019.

У дисертації висвітлено чинники розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти в школах Підкарпатської Русі періоду 1919–1939 рр. Схарактеризовано періоди розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти, розкрито напрями, методи, форми, обґрунтовано сутність поняття «розвиток змісту гуманітарної освіти» на основі системно-структурного аналізу, який уможливив виокремлення складників і найважливіших принципів розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти Підкарпатської Русі.

Висвітлено організаційні засади розвитку шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в 1919–1939 рр.

Подальшого розвитку набула оцінка внеску культурно-освітніх діячів, письменників, педагогів Закарпаття у процес розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти, а також ролі педагогічних товариств, педагогічної періодики в розвитку змісту шкільної гуманітарної освіти.

До наукового обігу введено нові документи, факти, що базовані на виявлених архівних матеріалах. Розкрито основні положення глобального методу та доведено його ефективне використання у процесі вивчення іноземних мов.

Констатовано, що творчі надбання педагогів минулого на Закарпатті є актуальними та можуть бути використані в сучасному навчально-виховному процесі загальноосвітніх і вищих навчальних закладів, у діяльності вчителів, педагогів.

Ключові слова: гуманітарна освіта, зміст шкільної гуманітарної освіти, напрями, методи, форми організації навчальної діяльності, Підкарпатська Русь.

Депчинская И. А. Развитие содержания школьного гуманитарного образования в Закарпатье в период 1919–1939 гг. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Ривнеский государственный гуманитарный университет, Ривне, 2019.

В диссертации представлены социальные и культурные предпосылки развития содержания школьного гуманитарного образования в школах Подкарпатской Руси периода 1919–1939 годов. Охарактеризованы периоды развития содержания школьного гуманитарного образования, раскрыты направления, методы, формы, обоснована суть понятия «развитие содержания гуманитарного образования» на основе системно-структурного анализа, что позволило выделить составляющие и главные принципы развития содержания школьного гуманитарного образования Подкарпатской Руси.

Автором рассмотрены организационные основы развития школьного гуманитарного образования в Закарпатье в 1919–1939 годы.

Дальнейшее развитие получила оценка вклада культурно-образовательных деятелей, писателей, педагогов Закарпатья в процесс развития содержания школьного гуманитарного образования, а также роль педагогических обществ, педагогической периодики для развития содержания школьного гуманитарного образования.

В научный оборот введены новые документы, факты, основанные на выявленных архивных материалах. Раскрыты основные положения глобального метода и доказано его эффективное использование в процессе изучения иностранных языков.

Констатировано, что творческие достижения педагогов прошлого в Закарпатье актуальны и могут быть использованы в современном учебно-воспитательном процессе общеобразовательных и высших учебных заведений, в деятельности учителей, педагогов.

Ключевые слова: гуманитарное образование, содержание школьного гуманитарного образования, направления, методы, формы организации учебной деятельности, Подкарпатская Русь

Depchynska I. A. Development of the content of school humanitarian education in Transcarpathia during the 1919–1939. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Rivne State University of Humanities. – Rivne, 2019.

In the thesis were firstly investigated the stages (four stages: formation, development, establishment, contradictions), as well as the preconditions (historical, socio-political, cultural and educational, material and economic) factors, peculiarities of the development of the content of school humanitarian education of the Transcarpathian region during the interwar period were disclosed.

In the process of analysis of the historical and social peculiarities of the development of the content of school humanitarian education in Transcarpathia in the interwar period, it was discovered that during this period, the schooling of the region developed on the basis of priority

ideas: democratic, the idea of the unity of Slavs, the national idea, the idea of multiculturalism in education.

The development of the content of the school humanitarian education in Transcarpathia during the studied period is disclosed in the contexts of: dynamic, specific and factorial.

The system-structural analysis of the concept of «the development of the content of school humanitarian education», which is carried out in two directions (or, measurements: transverse (or vertical) and longitudinal (or horizontal)) is substantiated.

The transverse (or vertical) related with:

1) the definition of the essential features of the social system, serving as a historical and cultural background, in which the transformations of the phenomena under study were carried out;

2) the conduction of an analysis of the general state of development of schooling and education in a particular historical period of development of society;

3) the definition of the contribution of specific historical figures, scholars and educators, public figures and the teacher's intellectuals in the organization and development of education during the investigated period, etc.

The longitudinal direction of use of the systemic-structural analysis to the study of complex historical and pedagogical phenomena, in which we consider the concept of «the development of the content of school humanitarian education» predicted:

1) the analysis of the development of the content of education in the context of organizational and pedagogical peculiarities of the educational process;

2) the subject (disciplinary) plane (which disciplines of the humanitarian cycle were studied in which educational institutions);

3) the analysis of the content of education through the definition of the typical and specific in the organization of the educational process.

The use of the system-structural analysis to reveal the essence of the concept of «development of the content of school humanitarian education» (in the transverse dimension) made it possible: 1) to develop the historiography of the researched problem; 2) to identify the purpose of education of the individual in the schools of Transcarpathia during the Czechoslovak Republic; 3) the determination of the guiding principles in the development of the content of the contemporary school humanitarian education: morality and humanism; spirituality; multiculturalism and tolerance; educational training; developmental training; individualization of training; 4) the determination of the conceptual basics of the development of the content of school humanitarian education; 5) the identification of organizational principles of educational and cognitive activity of students; 6) the isolation of the directions in the content of the humanities: philosophical, axiological, ideological, national, multicultural, local, cultural and creative; 7) the generalization of the work of the scientists, educators and pedagogues of the region in the development of the content of school humanitarian education.

The use of the systemic-structural analysis (in the longitudinal direction) made it possible: 1) to generalize and systematize the content of curricula and plans for schools; 2) to select the subjects through which the content of humanitarian education in public, urban (incomplete secondary) schools as well as in gymnasiums and seminaries; 3) to summarize the results of textbook creation for the implementation of the content of school humanitarian education; 4) to demonstrate a significant contribution to the development of the content of humanitarian education of pedagogical journals; 5) to reveal the methodological aspects of

studying the Hungarian, Czech, German languages in the Transcarpathian schools of the interwar period, the technology of designing and developing of educational and methodological support for the study of languages.

The effective component of the content of humanitarian education consisted in the implementation of ideas for creating a multicultural educational linguistic environment for different categories of learners, as: 1) for younger Transcarpathian pupils 2) for future students of foreign philology.

To implement the above told, a manual for studying Czech and Hungarian languages in the Ukrainian (primary) schools of the polyethnic region of Transcarpathia was offered. The use of the method of globalization can become productive in the process of studying foreign (regional) languages by students – future foreign philologists. It allows mastering the main language units necessary for the adaptation of Ukrainian (in foreign languages) and foreign students (in the Ukrainian language) during a short period of time, without special knowledge of grammatical rules. The thesis offers an elementary level of lexical assimilation using globalization and explains the essence, content and stages of testing the method of globalization, which was conducted in groups of students of philology in the Hungarian and Slovak sections. Approbation tasks were seen in the qualitative assessment of the future teacher' approach to the study of languages. According to the results of the approbation it turned out that the study is perceived by students positively, accompanied by interest and cognitive activity. We believe that the use of the method of globalization for the study of languages has prospects, especially if it is developed for application at a professional level.

In the work further development got:

- the assessment of the contribution of cultural and educational figures, writers, educators of Transcarpathia to the development of the content of school humanitarian education;

- the assessment of the role of pedagogical societies and pedagogical periodicals in the development of the content of school humanitarian education in Transcarpathia in the interwar period.

Key words: humanitarian education, the content of school humanitarian education, directions, methods, forms of organization of educational activities, Pidkarpatska Rus.